

**МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
ЦЕНТАР ЗА СТРУЧНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУКА**

**К О Н Ц Е П Ц И Ј А
ЗА ПОСТСРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ**

**Јули, 2010 година
С к о п ј е**

СТРУЧЕН ТИМ ЗА ИЗРАБОТКА НА КОНЦЕПЦИЈАТА:

Проф. Д-р Ласте СПАСОВСКИ, раководител, Центар за стручно образование и обука

Проф. Д-р Зоран ВЕЛКОВСКИ, Филозофски факултет, Институт за педагогија

Проф. Д-р Цветко СМИЛЕВСКИ, Бизнес-академија Смилевски - БАС

Проф. Д-р Арафат ШАБАНИ, Универзитет на југоисточна Европа

Проф. Д-р Тодор ДЕЛИПЕТРОВ, Универзитет „Гоце Делчев“

М-р Роза АРСОВСКА, Центар за стручно образование и обука

Зоран ЈОВЧЕВСКИ, Центар за стручно образование и обука

Лидушка ВАСИЛЕСКА, Центар за стручно образование и обука

Бранко АЛЕКСОВСКИ, Центар за стручно образование и обука

Игор ЈУРУКОВ, Биро за развој на образованието

Ленче ЗИКОВА, Стопанска комора на Македонија

Енвер АБДИ, Занаетчиска комора на Р М

Сузана ТАЛИМИЦИОСКА – ЧУРЛИНОСКА, Самостоен синдикат за образование, наука и култура

Снежана ПЕТРОВСКА, Заедница на единиците на локалната самоуправа

Љатиф ИСМАИЛИ, ОСЕУ „8-ми Септември“ - Тетово

Јасмина АВРАМОВСКА, СУГС „Георги Димитров“ - Скопје

Сузана БОГДАНОВСКА, СУГС „Арсени Јовков“ - Скопје

СТРУЧЕН ТИМ ВО ПОТЕСЕН СОСТАВ:

Проф. Д-р Ласте СПАСОВСКИ, раководител

М-р Роза АРСОВСКА

Зоран ЈОВЧЕВСКИ

Лидушка ВАСИЛЕСКА

Бранко АЛЕКСОВСКИ

РЕДАКЦИСКА ГРУПА:

Проф. Д-р Ласте Спасовски

Проф. Д-р Зоран Велковски

Проф. Д-р Цветко Смилевски

Одобрена со Решение на министерот за образование и наука број 07-547/2 од 01.10.2010 година

Содржина

Клучни поими.....	4
1. Вовед	10
2. Причини за донесување на Концепцијата	11
3. Заснованост на Концепцијата	12
4. Односот на постсредното и неформалното образование и информалното учење	13
5. Функција и принципи на постсредното образование	14
6. Типови на постсредно образование.....	16
7. Целни групи и влезни услови	18
8. Установи за постсредно образование	19
9. Образовен процес	19
10. Програмска структура	21
10.1. Струки и образовни профили.....	21
10.2. Стандарди на занимања и на стручни квалификации	23
10.3. Образовни излези	24
10.4. Наставни планови, програми и модули.....	25
11. Вреднување на постигнувањата на кандидатите	28
12. Стекнување на специјализација во постсредното образование	30
13. Стекнување на мајсторство во постсредното образование	31
14. Осигурување на квалитетот во постсредното образование	33
14.1. Акредитација	36
14.2. Сертификација	37
15. Наставен кадар	38
16. Траење на постсредното образование.....	39
17. Социјално партнерство.....	40
18. Педагошка евиденција и документација	42
19. Права и обврски на кандидатите	43
20. Финансирање.....	43

Клучни поими

1. ВЕШТИНИ

- Способност за ефикасно изведување на активности врз основа на стекнати знаења и искуства.
- Развиени способности на определено интелектуално или физичко ниво.
- Способност да се направи нешто конзистентно, веродостојно и точно.
- Примена на знаења и употреба на пропишани начини на работа во извршувањето на задачите и решавањето на проблемите.

2. ВРЕДНУВАЊЕ

- Збир на методи и процеси користени во вреднувањето на постигнувањата (знаења, практична примена и/или компетенции).
- Постапка на систематско прибирање, квантифицирање и користење на информации поради донесување на суд за ефектите на наставата и примереноста на наставните планови и програми.

3. ДОКВАЛИФИКАЦИЈА

Дошколување, односно иновирање на знаењата во рамките на ист образовен профил или занимање.

4. ДОЖИВОТНО УЧЕЊЕ

- Активности поврзани со сите облици на учење кои се вршат во текот на животот, со цел да се унапредат знаењата, вештините и компетенциите за лични, општествени и професионални потреби.
- Процес на образование кој се одвива во текот на целиот живот на некој поединец поради личниот развој, стекнување на нови знаења и компетенции, ефикасно прилагодување на новите животни околности, новите технологии и достигнуања. Ги вклучува сите облици на учењето.

5. ЕВРОПСКА КВАЛИФИКАЦИСКА РАМКА

Инструмент за нивоата на квалификациите воспоставен да делува како средство за препознавање и разбирање на квалификациите помеѓу националните квалификациски рамки.

6. ЕКСТЕРЕН ИСПИТ

Испит кој се полага на начин и по постапка која е пропишана од страна на надлежен орган.

7. ЕКСТЕРНО ВРЕДНУВАЊЕ

Надворешно проверување и оценување на учениците кое се реализира во одредени временски интервали, по правило, на крајот на одделни фази на средното образование (при запишување во средното образование, годишно, при избор на насоката), а редовно на крајот на средното образование.

8. ЕКТС ПОЕН

Мерна единица за искажување на обемот на стекнатите компетенции.

9. ЗАНИМАЊЕ

- Низа на работи чии главни задачи и должности ги обележува висок степен на сличност (Меѓународна организација на трудот, ILO).
- Статистичко-аналитичка единица во која се разместуваат задачи кои се сродни по содржината и барањата што, по правило, ги извршува една личност.
- Збир (сет) на работи и задачи кои по својата содржина и вид се толку организациски и технолошки сродни и меѓусебно поврзани што може да ги извршува едно лице кое поседува соодветни знаења, вештини и компетенции.

10. ЗНАЕЊЕ

Збир на стекнати и поврзани информации (теоретски и фактички).

11. ИЗЛЕЗИ

Очекувани или постигнати резултати на образовната програма, односно постигнувања на целите на образованието кои се мерат со голем број на показатели (знаење, когнитивни способности и ставови на посетителите).

12. ИНФОРМАЛНО УЧЕЊЕ

- Неорганизирана активност на прифаќање знаења, вештини и компетенции од секојдневните искуства и од други влијанија и извори од околината за лични, општествени и професионални потреби.
- Учење кое е резултат на секојдневните активности на работа, во семејството или во слободното време. Тоа не е структурирано и, по правило, не завршува со издавање на службен документ.

13. КВАЛИФИКАЦИЈА

- Службена потврда (диплома, сертификат) за постигнувањата врз основа на која се препознава успешно завршено образование или оспособување, во согласност со утврдената постапка за стекнување на квалификации.
- Документ (обично наречен “Сертификат” или “Диплома”) издаден од овластено тело кое потврдува дека индивидуата или ја завршила образовната програма или постигнала одредено ниво на компетенција во одредена струка.
- Формален назив за одреден степен (ниво и обем) на компетенции на определено лице кој се докажува со училишно свидетелство или диплома или друга јавна исправа што ја издава надлежната установа.

14. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ЗАНИМАЊА

- Инструмент за презентирање информации за типот на работата која се извршува на работните места во некое претпријатие, установа, орган или организација во некоја земја и за систематско структурирање на тие информации, кој се состои од две компоненти кои меѓусебно се дополнуваат.
- Описна компонента која може да биде збир на називи на занимања и на групи занимања.
- Класификациски систем кој дава насоки за класифицирање на работните места во групи занимања (Меѓународна стандардна класификација на занимањата- ISCO-88).
- Стандард кој се употребува при евидентирање, собирање, обработување, анализа и прикажување на податоците потребни за следење на состојбите на пазарот на трудот.

15. КЛУЧНИ КОМПЕТЕНЦИИ

- Збир на компетенции потребни за задоволување на лични потреби, социјална поврзаност, живот во демократско општество и за вработување.
- Мултифункционален пакет на знаења, вештини и ставови потребни на секој поединец за неговиот личен развој и оствареност, вработување и активно учество во општествениот живот.
- Пренослив збир на знаења, вештини и ставови кои му се потребни на секој поединец поради лично исполнување и развој, инклузија и вработливост, а треба да претставуваат основа за натамошно учење, како дел од доживотното учење.

16. КОМПЕТЕНЦИЈА

- Способност за примена на знаења и вештини во вообичаена и/или променлива работна ситуација.
- Збир на конкретни знаења и вештини во согласност со дадените стандарди.
- Опис на некоја способност што мора да ја поседува индивидуата за да може ефикасно да изврши определена задача во рамките на своето занимање.
- Искажана способност за користење на знаења, вештини и лични социјални и/или други способности во текот на работата или учењето, како и во професионалниот и личниот развој.
- Пренослив мултифункционален пакет на знаења, вештини и ставови кои му се потребни на поединецот за лично исполнување, развој и инклузија.

- Динамична комбинација на когнитивни знаења и вештини, меѓучовечки, интелектуални и практични вештини, како и етички вредности.

17. КРЕДИТ ТРАНСФЕР СИСТЕМ

Систем на академско признавање на студиите, заснован врз информации за студиските програми и постигнувањата на студентите, меѓусебна доверба на единиците на Универзитетот, односно научните установи во земјата и во странство и употреба на кредити (бодови) како мерка за оптовареност на студентите.

18. ЛИЦЕНЦА

Документ со кој на една установа или поединец им се дава право на работа врз основа на исполнети утврдени стандарди.

19. МАЈСТОРСКИ ИСПИТ

Државно признат испит кој според посебни услови можат да го полагаат и работодавачи и работници вработени кај работодавачот и невработени кои сакаат да ги усовршат своите квалификации (Правилник за структурата, организацијата и реализацијата на мајсторскиот испит, Сл.весник.на РМ бр.36/08).

20. МОДУЛ

- Независна единица на учење, која како програмска целина овозможува стекнување на компетенции, знаења и вештини во одредена област.
- Заокружена целина на цели и содржини кои се структурирани така што претставуваат посебна целина или дел од образовна програма. Модулот се заснова на стандард на занимање.
- Збир на функционално поврзани знаења, вештини и способности (работни компетенции) неопходни за извршување на одредена работа или задача.

21. НАСТАВА

- Организиран институционален интеракциски творечки напор во совладување на пропишаните содржини во стекнување на знаења, способности и навики и оспособување на ученикот за понатамошна перманентна работа.
- Планска и организирана воспитно-образовна дејност во училиште или во друга воспитно-образовна установа.

22. НАСТАВЕН ПЛАН

Претходна намера, замисла, проект, но и некаков редослед и систем од разновидни воспитно-образовни (наставни) активности.

23. НАСТАВНА ПРОГРАМА

- Документ со кој се утврдуваат: целите, содржините, образовните технологии и вреднувањата на постигнувањата на учениците во процесот на реализација на истата.
- Документ со кој се пропишува целта, содржината и опфатот на секој наставен предмет и содржината и опфатот на другите наставни активности.

24. НАЦИОНАЛНА КЛАСИФИКАЦИЈА НА ЗАНИМАЊА

Национален документ кој се употребува при евидентирање, прибирање, обработка, анализа и искажување на податоците потребни за следење и движење на пазарот на трудот, како и за разместување на работите во занимањата во званични, односно административни збирки на податоци (евиденции, регистри, збирки на податоци) и во статистичката обработка.

25. НАЦИОНАЛНА РАМКА НА КВАЛИФИКАЦИИ

- Инструмент за воспоставување на квалификации стекнати во определена земја, со кој се овозможува основа за јасноста, пристапувањето, проодноста, стекнувањето и квалитетот на квалификациите.
- Систем кој ги опфаќа сите квалификации што се стекнуваат во формалното и неформалното образование и обука на сите нивоа на образование.

26. НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

Организиран процес на учење насочен за оспособување на возрасните за работа, за различни социјални активности и личен развој.

27. НЕФОРМАЛНО УЧЕЊЕ

- Организирана активност на учење со цел да се унапредат знаењата, вештините и компетенциите, општествените и професионалните потреби, за што не се издава јавна исправа.
- Учење кое не е организирано во некоја образовна установа и по правило не завршува со издавање на службен документ. Сепак, ова учење е структурирано.

28. НИВО НА КВАЛИФИКАЦИИ

Сложеност и опфат на стекнатите компетенции кои се опишуваат со низа мерливи показатели.

29. ОБРАЗОВНА ПРОГРАМА

Програма врз основа на која се остварува образование, во согласност со посебни прописи (формално образование).

30. ОБРАЗОВНИ ИЗЛЕЗИ

- Мерливи резултати според кои се проценува напредувањето на индивидуата и неговите постигања во текот и на крајот на процесот на учење, развојот или оспособувањето.
- Изјави за тоа што знае и разбира ученикот и што е способен да направи на крајот од процесот на учењето, дефинирани како знаења, вештини и компетенции.

31. ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Ниво на услови и барања поврзани со различни фази на образовниот процес и однос помеѓу тие фази, како што се влезот, процесот и излезите.

32. ОСИГУРУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТ

Постојан процес на вреднување (оценување, следење, гарантирање, одржување и подобрување) на квалитетот на образованието, установите и образовните програми.

33. ПОСТСРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

- Образование кое следи по завршување на средното образование и кое обезбедува продлабочено оспособување за работа, поседување на специфични компетенции, знаења и вештини од технологијата, организацијата или водењето на оперативните работи во производството и услугите и др. Според ISCED, постсредното образование обезбедува четврто ниво на стручни квалификации, додека според Европската рамка на квалификации тоа обезбедува петто ниво на стручни квалификации.
- Интегрален дел од системот на стручното образование кој обезбедува финализирање на највисоката професионалност во непосредното оперативно работење преку стекнување на продлабочени знаења, вештини и компетенции за работа со посложена технологија, за организирање на работата, за раководни функции на прво ниво, за менторство и за специјализирани висококвалитетни услуги.

34. ПРЕКВАЛИФИКАЦИЈА

Образование и оспособување за друго занимање од исто или повисоко ниво, поради вработување.

35. ПРИЗНАВАЊЕ НА ПРЕТХОДНОТО УЧЕЊЕ

Формално признавање на вештини, на знаења и на компетенции кои се стекнуваат низ работно искуство, неформално образование и животно искуство.

36. РАБОТА

Низ на задачи и должности што ги извршува или има намера да ги извршува едно лице.

37. РАБОТНО МЕСТО

Збир на работни задачи што ги извршува едно лице.

38. РЕЗУЛТАТИ НА УЧЕЊЕТО

Кохерентен сет на мерливи резултати според кои се оценува напредокот на поединецот и неговите постигања во текот и на крајот на процесот на учењето, развојот и оспособувањето.

39. СЕРТИФИКАТ

Исправа со која се потврдува завршувањето на одредена посебна програма за одделен вид или ниво на образование.

40. СЕРТИФИЦИРАЊЕ

Постапка со која овластена институција ги признава постигањата на утврдените стандарди на квалитетот.

41. СОЦИЈАЛНИ ПАРТНЕРИ

Здруженија на работодавачите, коморите, синдикатот и останатите субјекти кои учествуваат во управувањето, реализацијата и финансирањето на определено образование.

42. СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА

Стекнување на посебни знаења во некоја струка или област.

43. СТАНДАРДИ

- Искази за очекуваното ниво на барања и услови според кои се оценува квалитетот или искази кои некоја установа или образовна програма мора да ги исполни за да добие акредитација или сертификат.
- Искази (норми, прописи, обрасци) за нивото на барањата и условите според кои се оценува квалитетот на некој производ, услуга, материјал и сл.
- Генерализирани списи на работните активности поврзани со соодветните (релевантни) работни компетенции, односно знаења, вештини и способности (Lauer Ernest).

44. СТАНДАРД НА ЗАНИМАЊЕ

- Стручен документ кој што го содржи описот на работните активности (работи, задачи, должности, функции) што се извршуваат внатре во едно определено занимање и описот на работните компетенции (знаења, умеења, вештини, способности) неопходни за ефикасна работна активност и соодветен учинок во занимањето.
- Базичен стручен документ во областа на стручното образование и обука врз основа на кој се изработуваат образовните програми и се сертифицираат (проверуваат и потврдуваат) националните стручни квалификации.
- Документ кој што претставува врска помеѓу трудот (работните активности) и образованието (работните компетенции).

45. СТАНДАРДИ НА СТРУЧНО ОБРАЗОВАНИЕ

Документи кои на национално ниво го дефинираат нивото на знаењата, вештините и способностите за некое конкретно занимање.

46. СТРУЧНА КВАЛИФИКАЦИЈА

- Работна, односно стручна оспособеност за извршување на одредено занимање или на дел од занимањето која се стекнува врз основа на верифицирани делови од образовна програма.
- Формален назив за збир на компетенции на определено ниво кои се докажуваат со јавна исправа, издадена од овластана установа.
- Формален назив за сет на компетенции на определено ниво, опфат, профил и квалитет, што се докажува со јавна исправа што ја издава овластена установа.

47. СТРУЧНИ КОМПЕТЕНЦИИ

- Показани можности на поединецот да ги примени своите способности и знаења во совладувањето на вообичаените и променливите реални работни ситуации (CEDEFOP, 1999).
- Показани можности на поединецот да ги задоволи барањата на специфичните работни задачи (ETF, 1997).

48. СТРУЧНО УСОВРШУВАЊЕ

Образование со кое се стекнуваат дополнителни компетенции на исто или на повисоко ниво на квалификација во стуката за која кандидатот има признаена квалификација.

49. ФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

- Дејност која се изведува во согласност со законите кои ја регулираат дејноста за основно, средно и високо образование.
- Институционализирано образование кое се спроведува во државни и приватни установи и институции како редовно и вонредно образование според соодветни наставни планови и програми.

50. ФОРМАЛНО УЧЕЊЕ

- Дејност што ја изведува овластена установа според одобрени програми, со цел да се унапредат знаењата, вештините и компетенциите, општествените и професионалните потреби, за што се издава јавна исправа.
- Структурирано учење во некоја установа кое завршува со издавање службен документ за стекнување на определен степен на образование.

1. Вовед

Во последните дваесеттина години, а особено во првата деценија од овој век, современите тенденции во земјите со развиена пазарна економија покажаа дека стручното образование и развојот на човечките ресурси се наоѓаат во врвот на приоритетите на националните стратегии и политики на општествено-економскиот и научно-технолошкиот напредок.

Основна причина за тоа се континуираните општествено-економски промени, брзиот научно-технолошки развој и експанзијата на модерните технологии кои бараат високостручна популација, способна ефикасно да партиципира во општествените процеси и успешно да ја користи расположливата технологија. Во овие земји, постсредното образование е во фокус на интересот, анализата и проучувањето, што претставува дополнување на понудата во стручното образование.

Новите општествено-економски односи, брзиот техничко-технолошки развој, честите промени на пазарот на трудот, сè поголемата побарувачка на високо квалификувана работна сила и процесот на глобализацијата, како и пристапувањето на Република Македонија во Европската унија, ја наметнаа потребата од развој на општество засновано на знаење и на доживотно учење. Истовремено, овие приоритети наложија промени и во образовниот систем во целина, вклучувајќи го и постсредното образование, што е потврдено и во клучните документи за образованието донесени од страна на Собранието на Република Македонија, Владата на Република Македонија и Министерството за образование и наука.

Новата архитектура на пазарот на трудот има потреба од флексибилен и конкурентен систем на постсредно образование, кој ќе се заснова на отворено и цврсто и интеграциски определено пазарно стопанство, каде што јадро претставуваат стопанските структури на малите и на средните претпријатија, а приватната сопственост е основен облик на сопственост, свртени кон модерни технологии и брзиот развој на секторот за услугите. На тоа мора да му претходат и соодветни промени во поставеноста на образованието и усогласување на вкупниот образовен систем на тие потреби.

Во Република Македонија, поголемиот дел од граѓаните се школуваат во системот на стручното образование кој е клучен во акумулирањето на човечкиот капитал како предуслов за побрз економски развој, поквалитетна вработливост и вработување и соодветно постигнување на социјалните цели. Во рамките на стручното образование, постсредното образование треба да овозможи стекнување на квалификации кои се наоѓаат во просторот меѓу средното стручно и високото образование, продлабочени знаења, вештини и компетенции релевантни за пазарот на трудот и да обезбеди можности за напредување во натамошното образование, посебно во високото стручно образование.

2. Причини за донесување на Концепцијата

Научно-технолошките промени и сознанијата за нив, како и промените што се случија во општествено-економските односи и во структурата на трудот, наложија промени во постсредното образование и во Република Македонија, кое веќе подолго време не ја остварува на задоволителен начин својата значајна општествена функција. Соочена со предизвиците на интеграција и глобализација, Република Македонија треба да го заснова својот развој на јакнење на знаењата и вештините, значајни за развојот на човечките потенцијали.

Во тој контекст, постсредното образование се развива во функција на обезбедување стручни компетенции кои треба да ги задоволат потребите на конкурентен, флексибилен и модерен пазар на труд, подготвен за брзи промени. Тоа ја наметнува потребата од поинакво содржинско и организациско структурирање, како и процесно трансформирање на постсредното образование во функција на подобрување на квалитетот и ефективноста, достапноста и отворањето на системот на стручното образование. На тој начин, општествено-економскиот развој како синтетичка детерминанта на вкупниот образовен систем, со целиот свој интензитет, континуирано се јавува како основа на сите потреби и причини за промени и во постсредното образование.

Покрај наведените, како основа за воведување промени во постсредното образование и донесување на Концепцијата за овој вид на образование, може да се наведат и следниве **причини**:

- постојната програмска структура на постсредното образование не одговара на потребите на пазарот на трудот и на современите тенденции;
- долг период на застој бидејќи последните покрупни промени во постсредното образование се направени во рамките на Концепцијата за средно образование донесена 1989 година;
- недоволно дефинирана физиономија на одделни типови на постсредно образование;
- донесен е Закон за стручно образование и обука кој обврзува и на концепциски решенија во постсредното образование;
- постои неусогласеност меѓу Законот за вршење на занаетчиска дејност и Законот за стручно образование и обука, што го отежнува задоволувањето на потребите на одредени типови на постсредно образование (мајсторски испит);
- донесена е Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 година во која се дефинирани и глобалните правци на развојот на постсредното образование кои треба да се операционализираат;
- постои потреба од подобрување на квалитетот на образованието и оспособувањето, во согласност со новите барања на општеството, засновано на знаење и со модернизацијата на наставниот процес и процесот на учењето;
- овозможување на полесна достапност на постсредното образование на сите заинтересирани кандидати, во согласност со принципите на доживотното учење, побрзо и полесно вработување и вработливост, кариерен развој, еднакви шанси и општествена кохезија;
- потребата од потполно отворање на стручното образование и обука кон поширокиот свет од аспект на побрзо и подобро поврзување на трудот и образованието и побрзо реагирање на предизвиците што ги носи процесот на глобализацијата и сл.

Концепцијата за постсредно образование е документ кој настана како резултат на заложбата на сите заинтересирани субјекти да се модернизира ова ниво на образование кое ќе води сметка за остварување на наведените можности на национално ниво.

Концепцијата претставува општа рамка и појдовна основа за иновирање на постсредното образование. Таа нуди основни принципи и ставови за структурата, содржината, процесот, квалитетот, организацијата, реализацијата и финансирањето на постсредното образование. Документот ги почитува и основните начела и ставови на кои се потпираше реформата на средното стручно образование во траење од четири години, а ќе претставува и документ кој ќе биде во корелација со претстојните реформи на стручното образование за занимања.

Проектираните решенија во Концепцијата претставуваат основа за натамошна разработка и операционализација на опфатената содржина во посебни документи.

3. Заснованост на Концепцијата

Решенијата проектирани во Концепцијата за постсредно образование се засновани на веќе реализираните активности, поврзани со реформата и модернизацијата на одделни видови и нивоа на стручното образование и обука, иницирани од Европската тренинг фондација за обука, ГТЗ Програмата, Програмата на УСАИД и од други програми и проекти реализирани од страна на Владата на Република Македонија и Министерството за образование и наука, во соработка со Бирото за развој на образованието и Центарот за стручно образование и обука, од областа на: законодавството, институционалниот развој, развојот на човечките ресурси, прибирањето на информации од пазарот на трудот, иновирањето на наставните планови и програми, организацијата на наставниот процес, модернизацијата на управувањето на училишно ниво и сл. Ова треба да овозможи програмите на Европската унија кои ја поддржуваат модернизацијата и реформата на стручното образование, да ги поддржат и решенијата дадени во овој документ.

Концепцијата поаѓа од стратешките определби дефинирани во „Националната програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 година“, документ донесен од страна на Собранието на Република Македонија.

Во рамките на овој документ, во делот насловен како „Програма за развој на средното и на постсредното образование“ се дефинирани глобалните односи во постсредното образование кои претставуваат појдовна основа за изработка на Концепцијата. Освен тоа, Концепцијата поаѓа и од реформските цели дефинирани и во други стратешки документи, донесени од страна на Владата на Република Македонија, кои се однесуваат на вработувањето, економскиот развој, намалувањето на сиромаштијата и сл. Во изработката на документот се земени предвид и сите стратешки и програмски документи кои беа основа за реформските процеси во образовниот систем во Република Македонија, како и резултатите од меѓународните проекти во оваа област.

Законодавната рамка од која тргнува Концепцијата ја сочинуваат: Законот за средно образование, Законот за стручно образование и обука, Законот за вршење на занаетчиска дејност, Законот за образование на возрасните и Законот за високо образование. Во овие закони се дадени основните одредби за третманот,

поставеноста, целите, содржината, запишувањето и завршноста на ова ниво на образование.

Предложените решенија во овој документ се потпираат и врз теоретските сознанија и практичните искуства од поранешната реализација на V (петтиот) степен на стручна подготовка, а се земени предвид и искуствата од другите земји¹. Притоа, е водено сметка за нашите општествени определби, образовни традиции, реалните можности и за поврзаноста со другите нивоа во образованието.

4. Односот на постсредното и неформалното образование и информалното учење

Најголемиот дел од вработените се со завршено средно образование во современите технолошки развиени производни дејности и услуги. По почетното работно воведување и постигнувањето на стандардите на добра изведба на работата, со самото работење тие стекнуваат нови искуства и ја унапредуваат својата изведба. Од квалитетот на ваквото **информално** учење најчесто зависи нивното унапредување на посложени и поодговорни работи на нивните работни места, како и во самата изведба (специјални задачи, ракување со посложени специјални машини и сл.), доделување на надзорнички одговорности за помали групи (предработник) или пак на поголеми организациски единици (надзорник). Покрај стекнувањето на сопствено искуство, кое, по правило, трае релативно долго, по согледувањето на потребите на работата или следењето на конкуренцијата, работодавачите организираат посебни обуки за зголемување на определени компетенции (дијагноза на дефектите, користење на современи мерни инструменти, справување со специфични клиенти во услугите и сл.). Ваквите обуки иако спаѓаат во категоријата на **неформалното образование**, најчесто завршуваат со стекнување определен вид на документ (сертификат за учество или сертификат за успешно завршена обука). За да се зголеми транспарентноста, споредливоста и вреднувањето на овие сертификати, во развиените земји сè почесто ваквите форми на неформално образование се испорачуваат по претходно акредитирани обучувачки програми од страна на акредитирани испорачувачи на обуки. Оваа практика кај нас ќе почне да се остварува со

¹ European Council (2002): Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training - "The Copenhagen Declaration", Copenhagen, 2002; Council of the European Union (2001): Report from the Education Council to the European Council "The concrete future objectives of education and training systems", Brussels, 14 February 2001; Presidency Conclusions, Stockholm European Council, 23 and 24 March 2001; Communiqué of the European Ministers for vocational education and training, the European social partners and the European Commission, THE BORDEAUX COMMUNIQUÉ, on enhanced European cooperation in vocational education and training, Bordeaux, 26 November 2008; Council notices from European union institutions and bodies - Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020'), Official Journal of the European Union, 2009/C 119/07; Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region, (Lisbon, 1997); Report from the Commission - The Concrete Future Objectives of Education Systems, Brussels, 31.01.2001, COM(2001) 59 final; Lisbon European Council 23 And 24 March 2000, Presidency Conclusions

спроведувањето на Законот за образование на возрасните, каде е предвидено акредитација на програмите и испорачувачите на неформалното образование.

Додека споменатите форми на информално учење и неформално образование се однесуваат на стекнување конкретни компетенции за определено работно место, постсредното образование како облик на формално образование задоволува слична образовна потреба – компетенции за посложени и поодговорни обврски од оние со средно образование, но се однесува на вкупните компетенции на определено **занимање**, а не само на компетенциите на конкретно работно место.

Од претходното произлегува дека постсредното образование, неформалното образование и информалното учење на кандидати со стекнато формално средно образование се однесуваат на исто ниво на компетенции, а се разликуваат по ширината и длабочината на опфатените компетенции и степенот на нивната формална верификуваност.

Поаѓајќи од вредноста на поврзаноста на формалното образование, неформалното образование и информалното учење потврдена во практиката, како во светот така и кај нас, со оваа Концепција во продолжение, меѓу другото, се дефинира и обемот и начинот на верификација на стекнатите компетенции во неформалното образование и информалното учење на кандидатите кои се вклучуваат во процесот на стекнување на постсредно образование.

5. Функција и принципи на постсредното образование

Постсредното образование, според својот специфичен карактер и различните патишта на стекнување, е манифестација на доживотното учење и интегрален дел на системот на стручното образование и обука. Тоа треба да овозможи развој на човечкиот капитал, воспоставување на економија заснована на знаење, јакнење на индивидуалната и на општествената продуктивност, економски развој на земјата, унапредување на квалитетот на животот, полна социјална партиципација, вработување, вработливост и професионален развој и мобилност.

Постсредното образование како ниво на образование на кое се стекнуваат нови компетенции и каде се финализира највисоката професионалност во непосредното оперативно работење, добива посебна вредност затоа што е цврсто поврзано со стопанството, пазарот на трудот и со други социјални системи. Во тој контекст, постсредното образование има **функција** да обезбеди продлабочени знаења, вештини и оспособување за работа со покомплексна и посложена технологија (специјални средства за работа), за специјализирани висококвалитетни услуги, за организирање на работата, за раководни функции на прво ниво, за инструирање, менторство и сл. Тоа значи дека со ова образование се планира стекнување на посложени компетенции, донесување на оперативни одлуки и повисок степен на лична и на деловна одговорност.

Постсредното образование треба да обезбеди широка база на компетенции, клучни за работниот и личниот успех на поединецот и да биде во функција на развојот на човечките ресурси и на јакнењето на општеството засновано на знаење и иновативност. Поради тоа, неговата функција, содржина, организација и развој се темелат врз познатите општоприфатливи **принципи**, како што се:

Достапност: Постсредното образование треба да им биде достапно на сите граѓани кои ги исполнуваат влезните услови за ова ниво на образование без разлика на пол, национална и верска припадност и култура. Тоа подразбира реална можност за стекнување на постсредно образование под услови и начин согласни со потребите, желбите и можностите на кандидатите и во согласност со општествените можности и потребите на локалната самоуправа.

Партнерство: Партнерството треба да овозможи активно вклучување на сите социјални партнери (Владата, работодавачите, коморите и синдикатите), различни интересни групи (стручни здруженија, установи за средно образование, невладини институции и др.) и поединци во планирањето, финансирањето и управувањето со постсредното образование.

Програмска разновидност: Установите за постсредно образование треба да овозможат реализација на програми/модули од различен тип наменети за различни целни групи (лица со завршено средно стручно образование во траење од три и четири години, со завршено гимназиско и стручно гимназиско образование, лица со завршено средно уметничко образование, вработени и невработени). При тоа, реализирањето на програмите/модулите треба да биде засновано на користење на различни стратегии на учење.

Флексибилност: Постсредното образование треба да им овозможи на поединците стекнување на исти квалификации по различен пат и да им обезбеди хоризонтална и вертикална проодност и доживотно учење.

Усогласеност со потребите на пазарот на трудот: Ова ниво на образование треба да овозможи стекнување на квалификации кои одговараат на сегашните и идните потреби на пазарот на трудот.

Транспарентност: Постсредното образование треба да биде јасно и разбирливо и тоа не само за кандидатите и наставниците, туку и за работодавачите и за другите субјекти заинтересирани за ова ниво на образование. Во таа смисла, потребно е јасно да се искаже структурата на наставните планови и програми/модули, можноста за нивната реализација, видот на дипломите и нивната вредност за пазарот на трудот и за продолжување на образованието.

Насоченост кон образовни излези: Организацијата на постсредното образование се темели на образовни излези, односно на прецизно дефинирање на она што кандидатите ќе знаат и умеат да го направат по завршувањето на ова ниво на образование.

Компатибилност: Постсредното образование се сообразува со современите тенденции и достигнуања на ова ниво на образование во развиените земји, почитувајќи ја при тоа националната педагошка теорија и практика, традицијата и другите придобивки, обезбедувајќи го при тоа и континуитетот на образованието. Тоа треба да се постигне со приближување на стандардите на занимањата и образовните стандарди кон оние во развиените земји, со цел да се обезбеди мобилност на кадрите и трансфер на знаењето.

Осигурување на квалитет: За да го осигура квалитетот, постсредното образование треба да ги следи образовните стандарди на високоразвиените земји и тенденциите на развојот и достигнуањата на ова ниво на образование. Со примената на овој принцип ќе јакне довербата во системот на стручното образование што ќе придонесува за неговото континуирано унапредување и развој.

Децентрализација: Примената на овој принцип во постсредното образование се манифестира во:

- управувањето со образовниот систем и со установите за образование на локално ниво;
- обликувањето на стандардите на занимања, образовните профили и наставните програми/модули;
- отвореност на наставните планови и програми/модули;
- воспоставување на мрежа на установи за постсредно образование;
- креирање и имплементација на уписната политика;
- финансирање на образованието на локално ниво.

6. Типови на постсредно образование

Според специфичноста на занимањата на кои се однесува, потребното претходно образование и работно искуство, како и начинот на самото стекнување, постсредното образование се категоризира во следниве **типови**:

- технолошка специјализација;
- надзорничка специјализација;
- инструкторска специјализација;
- специјализација за автономни профили;
- мајсторство и
- обука за стекнување на дел од интегрална квалификација или стекнување на парцијални компетенции.

Технолошката специјализација е постсредно образование кое подготвува кадри за оперирање со комплексни технолошки процеси, постројки, машини, апарати и уреди или мобилни оперативни средства. Таа се однесува на занимања кои бараат посложени компетенции од оние опфатени во образовниот профил што го стекнале во средното стручно образование. Во технолошка специјализација се вклучуваат кандидати кои претходно работеле на работи и работни задачи во рамките на средното стручно образование, во траење и три и четири години. Со други зборови, станува збор за занимања кои се развиле од занимањата опфатени со образовниот профил со сложеност на ниво на средно образование.

Надзорничката специјализација подготвува кадри за непосредно раководење со извршителите во оперативното работење (производство и услуги) и за која во поделбата на работата се потребни компетенции за вршење на функцијата линиски менаџмент (предработници, надзорници, шефови, контролори и сл.). Тоа значи, непосредно раководење со извршителите на работата кои имаат средно или пониско ниво на образование. Во овој тип на постсредно образование можат да се вклучат кандидати со завршено средно стручно образование и соодветно работно искуство (дефинирано за секој образовен профил), а по исклучок, треба да се овозможи и вклучување на кандидати со завршено гимназиско образование кои со програмата за надзорништво ќе совладаат и програма барем за едно занимање од дејноста за која се подготвуваат.

Инструкторската специјализација е сличен тип со надзорничката, но наместо на менаџерските се однесува на стекнување на обучувачки компетенции за обука на занимањата од својот претходен образовен профил. Својата работа, овој тип на кадри со постсредно образование, ја вршат како инструктори во училиштата за средно стручно образование и разни друштва и здруженија или како интерни обучувачи во фирмите за обука на работно место на нови, неквалификувани работници, преквалификација на постојни работници или менторство на новопримените кадри со средно образование.

Специјализацијата за автономните профили од постсредното образование се однесува на занимања кои претпоставуваат пошироко општо образование и конкретни работни компетенции. Овој тип на постсредно образование претежно се однесува на кандидатите со завршено гимназиско и гимназиско-стручно образование. Гимназиското образование, само по себе, е наменето за учениците кои своето образование го продолжуваат на високообразовните институции. Се смета дека по завршување на гимназиското образование, ученикот стекнал основа за продолжување на образованието. Но, сите ученици не го продолжуваат своето образование на високото образование, со што се формира група на ученици со завршено гимназиско образование кои не го продолжиле понатаму своето образование, а во исто време не се стручно оспособени за работа. Поради тоа, треба да им се даде можност своето образование да го продолжат на постсредното образование и да се стекнат со определено занимање кое ќе им овозможи вклучување на пазарот на трудот.

Образовни профили на овој тип на постсредно образование може да бидат: деловен секретар, технички секретар, библиотекар, оператер на информатички систем, администратор во различни дејности, архивар во различни дејности и др.

Мајсторството претставува посебен вид постсредно стручно образование. За стекнување на звањето мајстор потребно е успешно завршување на мајсторскиот испит за одредена занаетчиска дејност. Мајсторството се однесува за лица кои имаат завршено средно образование и соодветно работно искуство во занаетчиската дејност за која што сакаат да полагаат мајсторски испит. Со завршувањето на мајсторскиот испит, кандидатот се стекнува со звањето мајстор за одредена занаетчиска дејност и можност за самостојно водење на занаетчиски дуќан и обучување на ученици и возрасни.

Обуката за стекнување на дел од интегрална квалификација или стекнување на парцијални компетенции е наменета за оние кандидати кои сакаат да се доусовршат во конкретна квалификација или немаат амбиции да завршат програма која води до интегрални квалификации туку се заинтересирани за зајакнување на нивните работни способности со одредени компетенции. Кандидатот може да се обучува во рамките на еден или повеќе модули од конкретна програма. За стекнатите компетенции кандидатот добива сертификат за оспособеност за извршување на конкретни работни задачи, работно место или дел од занимање. Врз основа на вака стекнатите компетенции, дополнети со работно искуство, кандидатите можат да остварат мобилност и да се вклучат во процесите за стекнување на интегрална квалификација. На кандидатите кои стекнале сертификат за вакви компетенции, при вклучување во процесот на интегрална квалификација им се признаваат совладаните модули од програмата.

7. Целни групи и влезни услови

Постсредното образование е наменето за кандидати заинтересирани за учење и доусовршување кои може да се групираат како:

- **Кандидати со соодветно образование и соодветно работно искуство**

Во оваа група спаѓаат:

- кандидати со завршено средно стручно образование во траење од четири години кои имаат соодветно работно искуство од 2 години;
- кандидати со завршено средно стручно образование во траење од три години кои имаат соодветно работно искуство од 3 години;
- кандидати со завршено гимназиско и стручно гимназиско образование кои имаат соодветно работно искуство од 3 години и
- кандидати со завршено средно уметничко образование кои имаат соодветно работно искуство од 3 години.

Кандидатите од првите две алинеи директно се запишуваат во постсредното образование, а може да имаат статус на вработени и невработени лица. Кандидатите од третата и четвртата алинеја се запишуваат во сите типови на специјализација, освен во технолошката специјализација и мајсторството, доколку немаат стекнато соодветна квалификација и соодветно работно искуство, вреднувани врз основа на утврдени критериуми.

Оние кандидати кои имаат соодветно образование или соодветно работно искуство, а кои сакаат да го сменат образовниот профил од соодветната струка за да стекнат можност за влез во постсредното образование, претходно треба да совладаат соодветен модул на стручно-теоретски знаења од посебно-стручните предмети. Модулот на овие знаења се утврдува посебно за секој образовен профил.

- **Кандидати со соодветно образование за континуирано постсредно образование**

Во оваа група спаѓаат кандидати со завршено средно стручно образование во траење од четири години кои сакаат своето образование да го продолжат на постсредното образование врз основа на континуирани програми, веднаш по завршувањето на средното стручно образование во траење од четири години.

- **Кандидати кои имаат соодветно образование и несоодветно работно искуство или воопшто немаат работно искуство**

Овие кандидати за да стекнат услов за влез во постсредното образование треба претходно да совладаат модул на знаења и вештини со што ќе го компензираат недостатокот од соодветно работно искуство.

Акцентот во изработката на модулот треба да биде ставен врз практично стекнување на знаења и вештини. Со секој образовен профил посебно се дефинираат диференцијалните модули.

8. Установи за постсредно образование

Постсредното образование и обука може да остваруваат **јавни и приватни установи**, акредитирани од Министерството за образование и наука, како:

- средни стручни училишта;
- високи стручни школи;
- специјализирани установи за постсредно образование и
- установи за постсредно образование како дел од коморите, организации на вработувачи и работни здруженија и компании.

Обуката за полагање на мајсторски испит може да ја врши само лице кое поседува титула мајстор и кое ги исполнува условите за вршење на занаетчиска дејност, согласно со Законот за вршење на занаетчиска дејност, и е запишано во Регистерот на занаетчиите.

Мајсторскиот испит го спроведуваат регионалните занаетчиски комори.

Акредитацијата во постсредното образование се врши на сите установи/организации кои реализираат програми кои водат до интегрални квалификации и компетенции кои се дефинирани со Националната рамка на квалификации.

Акредитацијата е дел од системот за осигурување на квалитетот во постсредното образование.

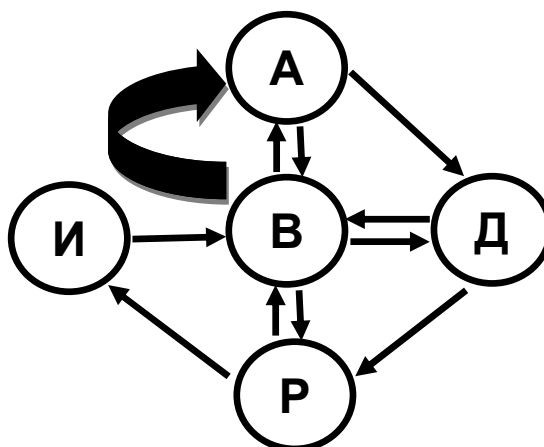
Процесите и процедурите за акредитација се регулираат со Правилник за акредитација на установи/организации и програми/модули во постсредното образование, што го изготвува Центарот за стручно образование и обука, а го донесува Министерот за образование и наука.

9. Образовен процес

Постсредното образование, за разлика од средното, е фокусирано на стекнување поконкретни и посложени компетенции. Поради тоа, во процесот на програмирање и остварување на постсредното образование, **клучен дел од планот и програмата** е прецизното дефинирање на стандардите на работењето изразени преку клучните компетенции кои треба да бидат стекнати и кои се основа за проверка на оспособеноста за ова ниво на сложеност на работата.

Клучно во наставните програми е поместувањето на тежиштето на образовниот процес од содржини на цели на образованието. Дефинирањето на целите во наставните програми/модули овозможува мерење, кое што е, покрај останатите позитивни ефекти во наставниот процес, особено важно за системското следење и вреднување на реалната оствареност на предвидените резултати на образованието. Со ориентирањето на наставните програми/модули на цели во смисла на способности, умења, ставови и вредности (компетенции), а не само на содржини и на усвоени знаења на учениците, се надминува типичната фрагментарност и репродуктивност во образованието. Со ваквата ориентираност, постсредното образование во процесот на неговото остварување се повеќе поприма карактер на обука. Поради тоа, андрагошкиот циклус во третирањето и остварувањето на постсредното образование станува неопходен. Од поголемиот број на модели на остварување на андрагошкиот циклус за различни потреби и

ситуации, моделот АДРИВ може да претставува појдовна рамка која може натаму да се конкретизира за различните типови на постсредно образование. Суштината и карактеристиките на овој модел во постсредното образование е следнава:

Сл.1. АДРИВ модел на андрагошкиот циклусот на обуката во пост-средното образование: А – Анализа, Д – Дизајн, Р – Развој, И – Имплементација, В – Вреднување

1. Пред почетокот на реализацијата на образовниот процес за постсредно образование се врши анализа на составот на образовната група, нивното искуство и предзнаења, како и нивните очекувања. Кога станува збор за познат работодавач, анализата опфаќа утврдување на неговите специфични потреби и вклучување на тие специфичности во изведбената програма за образование.
2. Начинот на реализација на програмата изразен преку формите на настава, групираниоста на содржините по предмети, модули и циклуси на реализација, исто така, битно влијае врз образовните излези, па затоа е потребно и во овој процес на обликување (дизајн) на образовниот процес да се почитуваат андрагошките принципи и сознанијата од фазата на анализа на потребите и можностите на кандидатите и потенцијалните работодавачи.
3. Заради релативно малиот број учесници во постсредното образование по специјализации не е реално да се издадат комплетни стандардни учебници и други наставни материјали за ефективно учење. Поради тоа, испорачувачот на постсредното образование задолжително развива наставни материјали за практичните вежби, доколку нема учебник и соодветни извори за совладување на теоретскиот материјал од образованието.
4. При реализацијата на самиот образовен процес треба максимално да се почитуваат андрагошките принципи на вклучување на учесниците, валоризирање на нивното искуство и приспособување на организацијата на наставата кон можностите на учесниците.
5. Секоја од претходните фази треба да подлежи под евалуација од страна на испорачувачот на обуката. Во текот на образовниот процес треба да се спроведува соодветно формативно и сумативно оценување, а на крајот на образованието и спроведување на соодветен завршен испит, приспособен кон секој тип на постсредно образование во чие средиште треба да бидат дефинираните образовни излези (клучни компетенции, етички ставови и сл.).

10. Програмска структура

10.1. Струки и образовни профили

Струките претставуваат највисока форма на групираност на образовниот процес во стручното образование. Тие се определени со постоење на заеднички содржини за сите образовни профили од определено ниво на стручни квалификации, односно определена категорија на сложеност. Со други зборови, образовните профили се групираат во струки според заедничките стручни, стручно-научни и научни основи на работата што тие ги опфаќаат. Според овој критериум се утврдуваат заедничките предмети за поголем број сродни образовни профили. На тој начин, се рационализира стручното образование, се создава основа за продолжување на повисоките нивоа на образование во рамките на структурата, а се овозможува и полесна преквалификација во поголем број образовни профили во рамките на структурата, кога технолошките и организациските промени тоа го бараат. Во зависност од карактеристиките на работата, односно од карактеристиките на сродноста на образовните барања, образовните профили во рамките на постсредното образование ќе бидат распоредени во 14 струки, дефинирани во рамките на реформата на средното стручно образование во траење од четири години: геолошко-рударска и металуршка; градежно-геодетска; графичка; економско-правна и трговска; електротехничка; здравствена; земјоделско-ветеринарна; лични услуги; машинска; сообраќајна; текстилно-кожарска; угостителско-туристичка; хемиско-технолошка; и шумарско-дрвопреработувачка. Во постсредното образование ќе се применува документот **Стандард на структурите** што веќе се користи во средното стручно образование во траење од четири години. За порационално организирање на стручното образование, занимањата што се сродни според потребните компетенции (знаења, вештини и способности за нивна примена) се обединуваат (групираат) во образовни профили. Во постсредното образование, образовниот профил се однесува за работно место, за дел од едно занимање, за едно занимање или за група сродни занимања. Вака дефинираните образовни профили претставуваат основа за вертикално напредување во образовниот систем и за хоризонтална проодност. Објективно (нормативно), **образовниот профил** претставува документ со кој се определуваат потребните компетенции кои овозможуваат (и водат кон) вработување додека субјективно, образовниот профил ја одразува севкупноста на компетенциите што кандидатот ги стекнал во определен период од своето образование. Со образовните профили се определуваат барањата на структурата што треба да се совладаат, се дефинира неопходното општо образование и стручните знаења и компетенции кои овозможуваат влез на пазарот на трудот. Тие обезбедуваат поврзаност на општите и стручните содржини и знаења. Времетраењето на образованието за стекнување на определен образовен профил се определува во зависност од бројот и ширината на занимањата што се опфатени со профилот. При дефинирањето на образовните профили се поаѓа од потребите на работодавачите, особено во поглед на потребните компетенции за вработување и работа во тоа занимање. Со тоа, образовниот профил претставува комплетна спецификација за квалификациите во постсредното образование кои им се доделуваат на учениците по завршувањето на ова ниво на образование. Во овој процес треба да бидат вклучени сите релевантни социјални партнери и интересни групи.

Образовните профили во постсредното образование се надградба на образовните профили од средното стручно образование во траење од четири и/или три години, а се засноваат на Номенклатурата на занимањата, односно на стандардите на занимањата кои претставуваат основа за изработка на наставните планови и програми/ модули.

Образовните профили во постсредното образование треба се изработуваат врз основа на **Стандардот за образовен профил** кој се користи во средното стручно образование во траење од четири години.

При конструирање на образовните профили секогаш треба да се има предвид дека во секој образовен профил од определен тип на постсредното образование во одделни струки постојат заеднички општообразовни и стручнотеоретски содржини за сите профили во таа струка. Во овие профили треба да бидат застапени и стручнотеоретски содржини кои му даваат белег на образовниот профил и се различни од профил до профил. Истото се однесува и на специјалистичката практика.

Во согласност со тоа, наставниот план и програмите/ модулите треба да се гледаат во својата сеопфатност, а не како барање за изработка на програми/модули за секој образовен профил поединечно. Истовремено, треба да се има предвид и фактот дека занимањето се стекнува во светот на трудот, а образовниот профил, совладаниот наставен план и програма/модул и стекнатото постсредно образование се само претпоставка за вклучување во светот на трудот. Секој образовен профил има завршност и за него се добива диплома за завршено постсредно образование.

Во сферата на постсредното образование се утврдени занимања во чии рамки се јавуваат неколку функции: непосредно извршување на работниот, односно технолошкиот процес; организирање на процесот на работата; инструирање на ученици, на нови работници и сл.

Поаѓајќи од основната функција на занимањата што влегуваат во определен образовен профил, во постсредното образование се јавуваат **четири типа на образовни профили:**

- технолошки тип;
- надзорнички тип;
- инструкторски тип;
- автономен тип.

Технолошкиот тип на образовни профили настанува со здружување на занимањата од процесните оператери или од едно или од повеќе сродни специјалистички занимања кои се однесуваат на посложени или специјални средства за работа, на регулацијата и одржувањето на сложени технолошки процеси, на постројки, на решавање посебни работни ситуации, како и на услуги во одделни сфери на трудот. Овој тип на образовни профили се јавува како носечки и доминантен и како таков треба да има најразвиена програмска структура која треба да опфаќа продлабочени технолошки знаења од современата технологија на занимањата (знаења од хидраулика, автоматика, пневматика, електротехника, информатика и други знаења за работниот процес) и интензивна специјалистичка практика на современи технички средства.

Надзорничкиот тип на образовни профили, по правило, треба да опфаќа повеќе специјалистички занимања од одделни видови работни процеси и едно или повеќе сродни занимања од процесните организатори на работата. Неговата програмска структура треба да ја сочинуваат знаења, вештини и компетенции за организација на производството, организирањето и водењето на процесот на работа и сл. Со други зборови, програмската структура на овој тип на образовни профили треба да биде ориентирана кон подготовка на работата со луѓе, односно за: водство, тимска работа, мотивирање, контрола, вреднување на резултатите од работењето и сл.

Инструкторскиот тип на образовни профили се јавува како потреба на наставната дејност за почетно оспособување на учениците за стручна оспособеност во средното стручно образование, за менторство на кандидатите за стекнување на постсредно образование, за обука на возачи и сл. Поради тоа, педагошко-психолошките и методските, како и менторските знаења треба да бидат насочени во овој тип на образовни профили, а знаењата за образовниот процес треба да бидат ориентирани кон ширината на занимањето.

Автономниот тип на образовните профили треба да опфаќа повеќе занимања од различни области на трудот, особено од областа на економијата, правото, администрацијата, информатиката и сл. Програмската структура на овој тип на образовен профил треба да биде ориентирана кон работа во овие области, како на пример: деловната работа, административната работа, информатиката и сл. Неговата програмска структура треба да ја сочинуваат знаења, умеења и компетенции, како на пример: меѓучовечки односи, комуницирање, информирање, обработка на податоци, архивирање на податоци и сл.

Центарот за стручно образование и обука во соработка со релевантните социјални партнери, врз основа на посебна методологија, ги утврдува образовните профили во одделни струки за ова поле на постсредното образование.

10.2. Стандарди на занимања и на стручни квалификации

Основната функција на стандардите на занимањата е да обезбедат ефикасна комуникација меѓу заинтересираните страни во процесот на дефинирањето, реализирањето и вреднувањето на одредени типови на постсредно образование. Тие обезбедуваат:

- усогласување на интересите на заинтересираните страни во постсредното образование;
- дефинирање на услови за реализација на одреден тип на постсредно образование;
- осигурување на квалитет;
- развој на работна сила, соодветна на потребите на пазарот на трудот;
- идентификување на потребните знаења, вештини и способности (работни компетенции) за вршење на работи во одредено специфично занимање;
- диференцирање на потреби за образование и учење за одредени специфични занимања;
- дизајнирање на модуларни програми за реализација на образовниот процес;
- развивање на процедури и механизми за акредитација и сертификација и сл.

При изработката на стандардите на занимањата треба да бидат запазени следниве **принципи**: ширина, структурираност заснована на компетенции и образовни излези, флексибилност, релевантност и транспарентност.

Стандардот на занимањето ги содржи следниве **главни елементи**:

1. Име и код на стандардот на занимањето
2. Име и код на занимањето
3. Ниво на барање
4. Потребни компетенции
5. Опис на стандардот на занимањето

Стандардите на занимањата се изработуваат врз основа на **Методологијата за изработка на стандарди на занимања**, документ изготвен од Центарот за стручно образование и обука, донесен од страна на Советот за стручно образование и обука.

Стандардите на занимањата претставуваат основа за изработка на стандарди на стручни квалификации.

Стручната квалификација претставува работна, односно стручна оспособеност за обавување на одредено занимање или на дел од занимањето која се стекнува врз основа на верифицирани делови од образовна програма или таа претставува формален назив на збир од компетенции на определено ниво кои се докажуваат со јавна исправа издадена од овластена установа.

Структурата, содржината и елементите на стручните квалификации ќе бидат дефинирани со посебна **Методологија за изработка на стандарди на стручни квалификации** што ќе изработи Центарот за стручно образование и обука, а ќе ја донесе Советот за стручно образование и обука.

10.3. Образовни излези

Основна карактеристика на постсредното образование е неговата **насоченост кон образовните излези**. Тие претставуваат јасно и недвосмислено дефинирани знаења, вештини и способности (работни компетенции) кои ги бара пазарот на трудот, високото образование и индивидуалниот развој на личноста, а се стекнуваат по завршувањето на определена програма/модул. Како такви, тие ја прават основата за планирање, организирање и реализирање на постсредното образование и вреднување на постигањата на кандидатите и на целокупниот процес на образованието и учењето.

Програмите/модулите треба да поседуваат јасно дефинирани образовни излези и компетенции кои ги подразбира определена јавно признаена стручна квалификација.

Постсредното образование подразбира еднаквост на образовните излези (без разлика на времето, местото на образование и учење, насоченост кон младите или возрасните), како и разновидност на можностите, начините и постапките во нивното стекнување.

Образовните излези се дефинираат пред почетокот на процесот на образованието и обуката и им се познати на наставниците, обучувачите и кандидатите. Врз основа на нив се определува и дефинира процесот на образованието и учењето. Програмите/модулите, засновани на образовни излези, треба да:

- бидат потполно јавни и достапни на сите заинтересирани;
- го елаборираат начинот на организацијата, реализацијата и вреднувањето во образовниот процес;
- ги вклучуваат стандардите на постигањата по програмските подрачја и програмите/модулите.

Спецификацијата на образовните излези се базира врз јасно дефинирани процедури и методологии на работа. Во спецификацијата на образовните излези можат да бидат вклучени различни учесници како што се: наставници, обучувачи, инструктори, универзитетски наставници, практичари, претставници од работодавачи, синдикати и др.

10.4. Наставни планови и програми/модули

При изработката на наставните планови и програми/модули треба да се почитуваат следниве **принципи**:

- сеопфатен пристап на учењето, насочено подеднакво кон процесите и излезите на учењето;
- запазувањето на стандардите за квалитет во постсредното образование, во однос на наставните содржини, процесот, резултатите и излезот;
- почитување на индивидуалните разлики меѓу кандидатите во поглед на стилите на учење, темпото на учење, нивната јака и слаба страна, работното и животното искуство и сл.;
- користење на активни методи на учење, ориентирани кон искуство;
- развој на способности за доживотно учење.

Во постсредното образование се реализираат два основни модела на наставни планови и програми/модули:

- а) Наставен план и програми/модули за стекнување на интегрална квалификација, согласно со Националната рамка на квалификации;
- б) Наставен план и програми/модули за стекнување на дел од интегрална квалификација или парцијални компетенции, т.е. пакети на модули кои овозможуваат стекнување на одредени видови компетенции. Овој модел може да се реализира како независна целина, но и да биде дел од наставен план и програми/модули кои водат до интегрална квалификација.

Наставните планови и програми/модули во постсредното образование се ориентирани кон напредокот на учениците и образовните излези, т.е. кон стекнатите компетенции на учениците кои се резултат на процесот на учењето: знаење, вредности, вештини, ставови, акции и навики.

Наставните планови за стекнување на интегрална квалификација содржат четири програмски подрачја со следниот ориентационен фонд на часови и нивна процентуална застапеност:

Реден број	Програмски подрачја	Ориентационен фонд на часови (400-800 часа годишно)	Застапеност во проценти
I	Општообразовно	40/60 – 80/120	10 – 15%
II	Стручно-теоретско	80/100 – 160/200	20 – 25%
III	Посебно-стручно	120/160 – 240/320	30 – 40%
	• Задолжително	• 48/64 – 96/128	• до 40%
	• Изборно	• 84/112 – 168/224	• до 70%
IV	Специјалистичка практика	120/160 – 240/320	30 – 40%

Општообразовното подрачје е во функција на натамошно развивање на општата култура, особено на вредностите на граѓанското општество, интерперсоналното комуницирање, користењето на современите медиуми, општа подготовка за вклучување во работата и подготовка за доживотно образование.

Со секој наставен план се одредуваат посебни општообразовни програми/модули во зависност од типот на постсредното образование.

Стручно-теоретското подрачје е во функција на стекнување фундаментални стручни компетенции релевантни за соодветната квалификација. Тоа претставува основа за разбирање на работните постапки, одговорно однесување во работата и градење на работна култура.

Со наставните планови за секој образовен профил во определена струка и тип на постсредно образование, се утврдуваат заеднички стручно-теоретски програми/модули. Тоа значи дека овие модули се исти за сите образовни профили во рамките на една струка од определен тип на постсредно образование.

Посебно-стручното подрачје е во функција на стекнување компетенции релевантни за соодветно занимање, т.е. во функција на стручно профилирање на учениците. Со него ученикот се запознава со технологијата на работењето, на работните процеси, на предметот на работа, работните правила, постапки и законитости за конкретно изведување на работата или пружање услуги во конкретното занимање.

Програмите/модулите од ова подрачје се изучуваат како задолжителни и изборни. Со секој наставен план за определен образовен профил се утврдуваат задолжителните и изборните програми/модули.

Задолжителните програми/модули се во функција на стекнување компетенции кои ја чинат основната архитектура за конкретно занимање.

Изборните програми/модули се во функција на стекнување компетенции релевантни со барањата на конкретно работно место, задачи и/или должности. Тие ги задоволуваат посебните интереси на учениците за стекнување, проширување и продлабочување на знаењата, како и развивање на способности и вештини за конкретно работно место, задачи и/или должности.

Специјалистичката практика е во функција на практична примена на специфични компетенции за конкретно работно место (за кандидати со работно искуство) и/или стекнување компетенции потребни за извршување на конкретни работни задачи, функции, активности и сл. (за кандидати без работно искуство).

Образовните содржини и активности се програмираат како:

- наставни програми/модули за подрачјето на општото образование;
- наставни програми/модули за стручно-теоретските основи, посебностручното подрачје и специјалистичката практика.

Програмирањето на образовните содржини и активности се врши врз основа на **Стандардот за изработка на наставни програми**, изготвен од страна на Центарот за стручно образование и обука, а донесен од ресорниот министер за образование и обука.

За секој тип на постсредно образование ќе бидат одделно дефинирани програмските подрачја, а во секое подрачје ќе бидат дефинирани наставните програми/модули.

Наставниот план за постсредното образование кој води до интегрална квалификација, се димензионира во обем од 400 до 800 часа за теоретска и практична настава, распоредени од шест месеци до две учебни години.

Дел од успешно завршените програми/модули во постсредното образование се признаваат како кредити при преминот во друг тип на постсредно образование.

Кандидатите кои поседуваат целосно или делумно соодветни знаења и компетенции од образовната програма, стекнати во неформалното образование или информалното учење, може да бидат проверени само за квантумот и квалитетот на знаењата и компетенциите што ги поседуваат со цел формално да им бидат признаени, а доколку поседуваат соодветна практика, можат да сметаат на признавање и до 30% од времето предвидено за специјалистичката практика.

Оптовареноста на кандидатите се вреднува со кредити при што треба да биде запазен принципот на различно вреднување на практичниот дел во однос на општообразовниот и стручно-теоретскиот дел. Еден кредит соодветствува на 30 часа вкупна оптовареност (контакт-часови и часови за самостојна работа).

Наставните планови и програми/модули за постсредно образование ги изработуваат установите/организациите акредитирани за постсредно образование, а врз основа на мислење и предлог на Центарот за стручно образование и обука. Нив ги одобрува/донесува министерот за образование и наука.

Наставните планови и програми за стекнување на дел од интегрална квалификација или парцијални компетенции се организираат заради усовршување, дополнување, продлабочување и осовременување на знаењето и не водат кон стекнување интегрална квалификација.

Содржината, формите, времетраењето и другите услови за нивното организирање, како и правата и обврските на кандидатите кои ги посетуваат, се уредуваат со општ акт на установата/организацијата која ги спроведува.

Наставните планови и програми/модули за стекнување на парцијални компетенции можат да се организираат и преку различни облици на неформално учење, како курсеви, летни и зимски универзитети, школи, работилници и слично.

Лицето кое стекнало сертификат или друга исправа за стекнато стручно знаење, според програма која е дел од акредитирана програма за стекнување на интегрална квалификација, може стекнатото стручно знаење и обука изразено во кредити да му се признае како дел од програма за интегрална квалификација.

Лицето кое се стекнало со стручно знаење и со кредити и има знаење стекнато од други форми на учење кое ќе биде соодветно евалуирано од установата/организацијата која спроведува програма за интегрална квалификација, може да го продолжи своето образование според условите кои важат за програма за интегрална квалификација.

Наставните планови за стекнување на парцијални компетенции не подлежат на процесите и процедурите за нивно акредитирање кои важат за наставните планови и програми/модули кои водат до интегрална квалификација.

Обемот на наставниот план кој води кон стекнување на парцијални компетенции зависи од бројот и обемот на модулите што се содржат во него, но не може да биде ист или поголем од обемот на наставниот план кој е предвиден за стекнување на интегрална квалификација.

11. Вреднување на постигнувањата на кандидатите

Вреднување и признавање на претходното учење: Признавањето на претходното учење на кандидатите кои сакаат да го продолжат своето образование во постсредното, всушност претставува овозможување на исполнетоста за влез во постсредното образование и признавање, односно потврдување на знаењата (компетенциите) кои се стекнати во текот на школувањето или работата на кандидатите. Поради тоа, признавањето на претходното учење треба да претставува утврдување на стекнатите знаења (компетенции) без разлика дали тие се здобиени во формалното и неформалното образование или со информалното учење и работење. Во оваа насока, признавањето на претходното учење се врши врз основа на:

- видот и карактерот на претходното образование и обука, т.е. стекнатите компетенции и соодветното работно искуство што го поседува кандидатот;
- наставниот план и содржини кои се изучувани и кои ќе се изучуваат во постсредното образование за одредена специјализација;

- соодветноста на извршуваната практична работа со предвидената специјалистичка практика за одредена специјализација во постсредното образование.

Признавањето на претходното учење во функција на доделување интегрална квалификација се врши по пат на сертифицирање.

Признавањето на претходното учење се регулира со Правилник кој го изработува Центарот за стручно образование и обука, а го донесува министерот за образование и наука. Признавањето на претходното учење го врши установата за постсредното образование.

Вреднување на постигнувањата во постсредното образование: Согласно со Законот за стручно образование и обука (*Сл. весник на Република Македонија бр. 71 од 08.06. 2006*), постсредното образование и обука се изведува според наставни планови и програми кои се модуларно дизајнирани. Вреднувањето на постигањата на учениците вклучени во постсредното образование и обука треба да биде насочено кон излезните резултати на крајот на секој модул и на крајот од образовниот процес.

Вреднувањето на постигнувањата на крајот од секој модул треба да овозможи поголема мобилност на учениците, полесен премин од еден во друг тип на постсредно образование и обука.

Во зависност од времето кога се изведува, вреднувањето на постигнувањата може да биде:

- вреднување во текот на процесот на учење;
- вреднување на постигнувањата на крајот од секоја модул;
- вреднување на излезни резултати на крајот од образованието и обуката.

Вреднувањето во текот на процесот на учењето подразбира континуирано следење на напредокот на ученикот од страна на едукаторите, во согласност со принципите на андрагошката работа. Вреднувањето на постигнувањата на учениците вклучени во постсредното образование и обука може да се сфати како еден вид андрагошки дијалог меѓу едукаторот и ученикот за квалитетот на учењето, поучувањето и знаењата (постигањата). Таквата двонасочна комуникација обезбедува повратни информации кои овозможуваат поквалитетно дијагностицирање на тешкотиите на кои наидуваат учениците во процесот на учењето и создавање на услови за подобрување на понатамошното учење.

Вреднувањето на постигнувањата на крајот од реализацијата на модулот има за цел да го потврди постигнувањето и напредокот на секој поединец во рамките на конкретен модул. Тоа треба да му овозможи на ученикот премин кон повисоките модули (доколку постои нивна условеност), хоризонтална и вертикална мобилност кон другите видови на постсредно образование.

Вреднувањето на излезните резултати на крајот на образованието и обуката треба да ја потврди компетентноста на учениците за успешно и квалитетно извршување на работите и работните задачи и/или продолжување на образованието. Вреднувањето на излезните резултати се врши по пат на полагање специјалистички или мајсторски испит.

12. Стекнување на специјализација во постсредното образование

Специјалистички испит: Специјалистичкото образование, како посебен тип на постсредно образование, завршува со полагање специјалистички испит со што се стекнува диплома за постсредно образование за определен тип на специјализација и образовен профил од одредена струка.

Моделот на специјалистичкиот испит произлегува од функцијата на постсредното образование и е во тесна врска со наставните планови и програми/модули за специјалистичкото образование.

Специјалистичкиот испит се полага според посебни **испитни програми** кои се темелат на целите на наставните програми/модули. Испитните програми ги изготвува Центарот за стручно образование и обука во соработка со соодветните комори, а ги донесува министерот за образование и наука.

Со специјалистичкиот испит се проверуваат стекнатите компетенции на ученикот по завршеното постсредно образование за одделен тип на специјализација и образовен профил.

Специјалистичкиот испит се состои од **два дела**:

- стручно-теоретски дел; и
- практичен дел.

Во рамките на стручно-теоретскиот дел се проверуваат стручно-теоретските знаења, вештини и компетенции. Испитните програми за овој дел од испитот, за секој тип на специјализација и образовен профил, посебно се подготвуваат екстерно, а се изведуваат интерно (во установите/организациите за постсредно образование) од страна на посебни интерни предметни комисии за специјалистички испит. Проверувањето и оценувањето на знаењата, вештините и компетенциите на кандидатите се врши интерно.

Практичниот дел се состои од: теориска изработка и/или изведба на практична задача, опис на техничко-технолошките постапки поврзани со практичната задача и одбрана на практичната задача.

Практичниот дел од специјалистичкиот испит може да се полага во установа/организација за постсредно образование, во организацијата каде што кандидатот ја обавувал практичната обука или во други организации кои ги исполнуваат условите за полагање на практичниот дел од специјалистичкиот испит. Одбраната на практичната задача се врши пред соодветна екстерна комисија, составена од претставници на установата за постсредно образование и на социјалните партнери. Со ова се обезбедува поголема објективност во спроведувањето на овој дел од испитот, се постигнува поголема усогласеност меѓу образовните излези и барањата на вработувачите и се добиваат релевантни информации за квалитетот на стекнатите компетенции на учениците.

Начинот на организацијата, содржината, условите, реализацијата и системот на вреднување на специјалистичкиот испит ќе бидат дефинирани со посебен Правилник што ќе го изготви Центарот за стручно образование и обука.

Проодност/излезност: Завршените ученици од постсредното образование главно се упатуваат кон пазарот на трудот. Исто така, на завршените ученици им се дава можност да се вклучат во стекнување на друга специјализација од иста или различна струка во рамките на системот на постсредното образование.

Излезните компетенции кои ги стекнува ученикот по завршување на постсредното образование му овозможуваат да извршува работи и работни задачи со поголема сложеност и одговорност, а со тоа и да напредува во работната кариера, како и да стекне основа за натамошно доживотно образование.

Во зависност од потребите на пазарот на трудот и определбата за личен и професионален развој, лицето кое завршило определен тип на постсредно образование може да се вклучи и во стекнување друг тип на постсредно образование. Во тој случај, на лицето му се признава дел од постигнувањата остварени во претходното постсредно образование. Обемот и содржините што се признаваат од претходните постигнувања го утврдува установата/организацијата која го реализира постсредното образование на кое кандидатот конкурира, а врз основа на посебен Правилник кој го изработува ЦСОО, а го донесува министерот за образование и наука. Установата/организацијата определува што ќе му биде признаено на кандидатот од претходното учење и ја определува разликата што треба да ја полага за добивање на ново постсредно образование.

13. Стекнување на мајсторство во пост-средното образование

Мајсторството е посебен тип на постсредно образование кое се стекнува со полагање мајсторски испит. Со мајсторскиот испит се проверува колку кандидатите се оспособени за квалитетна, самостојна, независна стручна работа, за организирање и водење на самостојна занаетчиска дејност и за практична обука на учениците. Основа за мајсторскиот испит претставува Законот за вршење на занаетчиска дејност и Законот за стручно образование и обука. По завршувањето на мајсторскиот испит се стекнува мајсторска диплома со звање мајстор за одредена занаетчиска дејност. Занаетчиските дејности се утврдуваат со посебна листа на занаетчиски дејности што ја донесува Занаетчиската комора на Македонија. По стекнувањето на мајсторска диплома, кандидатот може да обавува одредена занаетчиска дејност и да ги пренесува своите општи и стручни знаења, вештини и компетенции на чираците и вработените.

Право на полагање мајсторски испит имаат кандидати со завршено:

- средно стручно образование и најмалку три години работно искуство во занимањето/подрачјето за кое се полага мајсторскиот испит;
- општо средно образование и најмалку три години работно искуство во занимањето/подрачјето за кое се полага мајсторскиот испит;
- најмалку више стручно образование и најмалку една година работно искуство во занимањето/подрачјето за кое се полага мајсторскиот испит.

За полагање мајсторски испит, кандидатите се пријавуваат само врз основа на распишан оглас за полагање мајсторски испит, кој го објавува Занаетчиската комора на Македонија, најмалку еднаш годишно.

Мајсторскиот испит се состои од **четири дела**:

1. Практичен дел
2. Стручно-теоретски дел
3. Управувачки - правно/економски дел
4. Педагошко-андрагошки дел

Во рамките на првиот и вториот дел од мајсторскиот испит се проверуваат практичните и стручно-теоретските знаења од областа на дејноста (со посебен фокус на занимањето) за која се полага испитот.

Третиот дел опфаќа проверување на знаења од подрачјето на раководење (економија, маркетинг, управување), правата на трговските друштва, специјални закони (промет, занаети, угостителство, трговија), работните и социјалните права, облигациони права, заштита на потрошувачите, финансиско работење, сметководство, правење на биланс, данок на додадена вредност, заштита на животната средина, екологија итн.

Четвртиот дел опфаќа проверка на педагошко-андрагошките знаења и вештини, неопходни за практичното учење на чираците (во занаетчиски дуќани).

Мајсторскиот испит се полага според посебни испитни програми што ги изготвува Центарот за стручно образование и обука, а ги донесува Занаетчиската комора на Македонија.

Мајсторскиот испит го спроведуваат испитни комисии формирани од испитни одбори за:

- практичен и стручно-теоретски дел за секое мајсторско звање (по потреба вакви одбори може да се формираат и за цели региони);
- управувачки - правно/економски дел (за сите мајсторски звања),
- педагошко-андрагошки дел (за сите мајсторски звања).

Начинот на проверката на постигнувањата на кандидатите за секој дел од мајсторскиот испит го утврдува надлежниот испитен одбор, во согласност со подзаконските акти и испитните програми.

Кандидатот мора да го заврши мајсторскиот испит во рок од пет години од денот на пријавувањето. Во спротивно, постапката за полагање на мајсторскиот испит престанува и кандидатот се брише од евиденцијата за полагање мајсторски испит. Во случај кандидатот да не го заврши мајсторскиот испит во рок од пет години, може повторно да се пријави за полагање на испитот, но според условите и правилата кои важат во моментот на пријавувањето, без разлика што во претходниот обид успешно положил одредени делови од испитот.

На кандидатот што се стекнал со мајсторска диплома за одредена занаетчиска дејност, може да му се признаат посебни делови од положениот мајсторски испит, доколку сака да полага мајсторски испит за друга занаетчиска дејност.

Начинот на организацијата, содржината, условите, формирањето на испитни одбори и комисии, признавањето на посебните делови од мајсторскиот испит и

неговата реализација, ќе бидат уредени со посебен Правилник што ќе го изготви Центарот за стручно образование и обука, а ќе го донесе Занаетчиската комора на Македонија.

14. Осигурување на квалитетот во постсредното образование

Осигурувањето на квалитетот во постсредното образование во Република Македонија се темели на Заклучоците на Европскиот совет во Лисабон² (март, 2000 година), Извештајот за „Конкретните идни цели на системите за образование и обука“,³ одобрен од Европскиот совет (Стокхолм, 2001⁴), Заклучоците на Советот за осигурување на квалитет во стручното образование и обука од 2004 година, Препораката 2006/143/ЕК на Европскиот парламент и Советот од 2006 година за идната европска соработка во подрачјето на осигурување на квалитет во повисокото образование, како и Стандардите и насоките за осигурување на квалитет во европското подрачје на високото образование, договорени меѓу министрите одговорни за високото образование во Берген. Системот за осигурување на квалитетот во постсредното образование ги зема предвид одредбите од законските регулативи⁵ и индикаторите за квалитет на работата на училиштата (2009 година).

Осигурувањето на квалитетот во постсредното образование ги означува постапките за ефикасно воведување на квалификациите, изведувањето на наставните планови и програми/модули, вреднувањето на стекнатите компетенции и успешното користење на квалификациите за лични, општествени и професионални потреби. Тоа се остварува преку перманентно вреднување на индикаторите за квалитет кои се во согласност со Европска референтна рамка⁶ (ЗРОК - Заедничка рамка за обезбедување квалитет во стручното образование и обука).

Осигурувањето на квалитетот треба да ги почитува следниве принципи:

² European Council (2002): Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training - "The Copenhagen Declaration", Copenhagen, 2002

³ Council of the European Union (2001): Report from the Education Council to the European Council "The concrete future objectives of education and training systems", Brussels, 14 February 2001

⁴ Presidency Conclusions, Stockholm European Council, 23 and 24 March 2001

⁵ Законот за изменување и дополнување на Законот за средното образование (Сл. Весник на РМ бр. 67/04, од 04.10.2004 год. чл. 50 за измена на чл. 108), Законот за изменување и дополнување на Законот за средното образование (Сл. Весник на РМ бр. 35 од 23.03.2006 година, чл 89-б), Законот за изменување и дополнување на Законот за средното образование (Сл. Весник на РМ бр. 33 од 9.03.201035 од 23.03.2006 година, 29, став 2), Законот за просветна инспекција (Сл. Весник на РМ бр.52 од 04.07.2005) и Правилникот за интегрална инспекција од 2006 година (Сл. весник на РМ бр. 86/06, Скопје), Законот за стручно образование и обука (Сл.Весник на Р.Македонија бр.71 од 08.06.2006 година)

⁶ Commission of the European Communities (2008), Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on the Establishment of a European Quality Assurance Reference Framework for Vocational Education and Training, Brussels, [SEC(2008) 440] [SEC(2008) 441],

- политиките и процедурите за осигурување на квалитет кои произлегуваат од ЕРК (Европската рамка на квалификации) и НРК (Националната рамка на квалификации) за соодветното ниво;
- осигурувањето на квалитетот треба да биде составен дел од управувањето во установите за постсредно образование;
- осигурувањето на квалитетот треба да вклучува редовно интерно и екстерно вреднување на постигнувањата на установата;
- телата задолжени за надворешно вреднување на квалитет самите треба да бидат предмет на редовно вреднување;
- осигурувањето на квалитетот треба да го опфати окружувањето, влезните, процесните и излезните димензии, со посебен акцент на резултатите и излезите на учењето.

Квалитетот на постсредното образование кое води до интегрална квалификација во установата/организацијата се утврдува врз основа на непосреден личен/институционален увид и увид од страна на овластените лица/тела надлежни за квалитетот во постсредното образование.

Начинот на следење и индикаторите на квалитетот во постсредното образование кое води до интегрална квалификација, како и начинот на користење на резултатите од вреднувањето на установите/организациите, се регулираат со акт кој го изработува Центарот за стручно образование и обука, а го донесува министерот за образование и наука.

Установите/организациите за постсредно образование кое води до интегрална квалификација се должни да спроведуваат самоевалуација на своето работење и на излезните резултати. Самоевалуацијата ја следи и поддржува Центарот за стручно образование и обука.

Самоевалуацијата се спроведува за следниве клучни подрачја:

- планирање и програмирање на работата;
- реализација и поддршка на учењето;
- постигања на учениците;
- материјални услови и човечки потенцијали;
- професионален развој на вработените;
- меѓучовечки односи во установата;
- раководење и управување; и
- соработка со засегнатите страни.

Од засегнатите страни, во зависност од обврската или задачата, се избираат оние клучни партнери кои во дадената ситуација можат најмногу да придонесат за унапредување на установата за постсредно образование. Области во кои ваквото партнерство може да дојде до израз се: финансирање, одржување, менаџирање, професионална поддршка и советување, но најмногу обезбедување и разменување информации и обезбедување квалитет преку учество во неофицијална доброволна екстерна евалуација. Притоа, учеството во осигурување на квалитетот треба да биде доброволно и особено развиено преку воспоставена соработка.

Установата/организацијата за постсредно образование кое води до интегрална квалификација, на предлог на директорот, именува **Совет за квалитет** во кој членуваат претставници од редот на:

- наставниците;
- засегнатите страни; и

- корисниците.

Советот за квалитет има обврска да ја спроведе самоевалуацијата и да овозможи поврзаност со екстерното вреднување на квалитетот во установата/организацијата. Во Советот треба да бидат вклучени претставници од засегнатите страни на состаноците, учество во вреднувањето на квалитетот, во креирање на политиката на установата/организацијата и советодавна улога во развојните компоненти.

Екстерната контрола на квалитет, како облик на екстерна интегрална евалуација, ја спроведува Државниот просветен инспекторат во соработка со Центарот за стручно образование и обука и засегнатите страни и се однесува само за постсредното образование кое води до интегрална квалификација.

Во овој контекст, засегнати страни се сите организации и лица кои имаат професионален интерес во постсредното образование, односно актуелни и/или потенцијални директни и индиректни корисници и одговорни или заинтересирани страни:⁷

- *корисници или клиенти*: ученици, кандидати во обука;
- *потенцијални корисници*: вработени во компании, невработени;
- *вработени*: наставници, обучувачи, раководен кадар, стручни соработници, други вработени во установата/организацијата која реализира постсредно образование;
- *„сопственици“*: владини тела или министерства, локална самоуправа или општини, т.е. носители на политики и регулатори;
- *мрежи за соработка*: социјални партнери, работодавачи, изведувачи и други даватели на услуги во стручното образование и обука;
- *општество*: родители, медиуми, локални заедници, граѓанско општество, меѓународни организации, ЕУ.

Екстерната евалуација има за задача да утврди колку стандардите што се поставени се остваруваат на единечен план за да може да се интервенира за нивно подобрување.

Во основа, таа е насочена кон унапредување на установата/организацијата за постсредно образование, по пат на прибирање компаративни податоци кои можат на установите/организациите да им помогнат да го преиспитаат своето функционирање, по пат на споредба со другите, земајќи ги предвид сите констатирани силни и слаби страни од своето работење.

Осигурувањето на квалитет во постсредното образование треба да ги вклучува следниве елементи:

- јасни и мерливи цели и стандарди;
- насоки за спроведување, вклучувајќи го учеството на засегнатите страни;
- адекватни ресурси;
- конзистентни методи за вреднување, поврзувајќи ги самоевалуацијата и екстерната евалуација;
- механизми и процедури за натамошен развој; и
- транспарентност на резултатите од вреднувањето.

⁷ Ravnmark, L. (2003) Technical Working Group on Quality in VET: *An European Guide on Self-assessment for VET-providers*, Final Version, CEDEFOP, стр. 28

Осигурувањето на квалитетот треба да биде поврзано со иницијативите за осигурување на квалитет на национално и меѓународно ниво и прилагодени на начин кој осигурува прегледност, поврзаност, синергија и системска анализа.

За потребите на системот за осигурување на квалитет треба да се изработат национални педагошко/андрагошки стандарди со кои ќе се определат материјалните и организациските услови кои мора да ги задоволат установите/организациите за постсредно образование кои даваат интегрална квалификација.

14.1. Акредитација

Составен дел од системот за осигурување на квалитетот во постсредното образование треба да претставуваат институциите и телата кои се надлежни за информации, препознавање и признавање на претходното учење, дипломите и сертификатите на национално и на интернационално ниво.

Овие институции и тела треба да обезбедат:

- донесување упатства за лиценцирање на наставниот кадар, акредитирање на установите/организациите и обезбедување квалитет во постсредното образование;
- донесување единствени норми кои се однесуваат на акредитирање на установите за постсредно образование;
- регулирање на механизмите за препознавање и признавање на претходното учење;
- донесување јасни, транспарентни и достапни критериуми според кои се спроведуваат процедурите за акредитација, ревизија на квалитетот и оценка на квалитетот на установите/организациите за постсредно образование.

Акредитација на установите/организациите и програмите од постсредното образование се спроведува само за оние установи/организации и оние програми кои овозможуваат стекнување интегрална квалификација.

Установите/организациите и програмите од постсредното образование кои овозможуваат стекнување на дел од квалификација или парцијални компетенции не подлежат на процесите на акредитација. Нивната соодветност и квалитет се проверува преку системот на препознавање и признавање на претходното учење и сертифицирањето.

Акредитацијата на установите/организациите од постсредното образование ја врши Министерството за образование и наука.

14.2 Сертификација

Сертифицирањето како постапка на признавање на постигнувањата на кандидатот од учењето во постсредното образование е во тесна корелација со стекнувањето на одредена квалификација. Всушност, со сертифицирањето се врши формално и официјално признавање дека кандидатот стекнал соодветни знаења, вештини и

компетенции кои му овозможуваат да извршува работи, работни задачи и функции поврзани со конкретна квалификација или работни задачи како дел од квалификација. Тоа овозможува признавање на резултатите од учењето на национално ниво во постсредното образование.

Сертифицирањето во постсредното образование треба да биде во насока на воспоставување ефикасен и функционален систем на признавање на резултатите од учењето (стекнати по пат на формален, неформален и информален пат), што подразбира поставување на однапред дефинирани процеси, процедури, стандарди и видови сертификати.

Сертификатите се стекнуваат преку:

- совладување на акредитирани наставни планови и програми/модули кои водат до интегрална квалификација и се реализирани од страна на акредитирани установи/организации; и
- вреднување на претходното учење (знаења, вештини и компетенции стекнати во системот на образование и надвор од него) и на работното искуство.

Право за доделување сертификати во постсредното образование кои водат до интегрална квалификација, имаат само акредитирани установи/организации и само врз основа на акредитирани програми/модули.

Во вреднувањето на излезите и стекнувањето на одреден сертификат, значајна дефинирана улога и одговорност имаат социјалните партнери кои својот интерес го остваруваат во вреднувањето на излезите и дефинирањето на видот на сертификатот, во согласност со Националната рамка на квалификации и барањата на пазарот на трудот и високото образование.

Утврдувањето на типот на сертификатот треба да соодветствува на барањата на пазарот на трудот, т.е. стандардите на занимањата и компетенциите.

Секој тип на постсредно образование мора да биде покриен со соодветен сертификат и однапред утврдени постапки и критериуми за вреднување на резултатите од учењето.

Сертификатите се издаваат за успешно реализирана програма за стекнување на интегрална квалификација, за комбинација на модули или за секој модул посебно.

Со системот за сертификарање и издавање на сертификати треба да се овозможи: поголема мобилност на пазарот на трудот и негова поврзаност со образованието и мобилност во системот на образованието.

Начинот на организацијата, содржината, условите и системот на вреднувањето на дипломите (ЕКТС) и сертификацијата ќе бидат дефинирани со посебен Правилник што ќе го изработи Центарот за стручно образование и обука, а ќе го усвои министерот за образование и наука.

Со оглед на новонастанатите услови и со оглед на улогата и значењето на процесот на акредитација и сертификација во постсредното образование, потребно е да се размисли за воспоставување на посебна **независна национална установа**

или институција која ќе се занимава само со процесите на акредитација и сертификација во стручното образование и обука. Функционирањето на една ваква установа или институција ќе ја обезбеди директно примената на принципите на социјалното партнерство и конкретното поврзување на постсредното образование и потребите на пазарот на трудот и високото образование. Главна активност на оваа установа или институција треба да биде развој на:

- општата рамка на осигурување на квалитет во стручното образование и обука;
- процедури за акредитација на наставни планови и програми/модули кои водат до интегрална квалификација;
- стандарди за акредитација на наставни планови и програми/модули кои водат до интегрална квалификација;
- процедури и индикатори за евалуација на наставни планови и програми/модули кои водат до интегрална квалификација;
- следење и реакредитација;
- процедури и стандарди за сертификација.

15. Наставен кадар

Образованието и обуката во постсредното образование се реализираат од страна на неколку вида наставници:

- наставници за општо образование;
- наставници за стручно-теоретско образование;
- наставници за специјалистичка практика - инструктори.

Условите под кои некое лице може да оствари статус на наставник во постсредното образование се уредени со Законот за средно образование, Законот за високото образование (високи стручни школи), Законот за вршење на занаетчиска дејност, Законот за образование на возрасни и со нормативите за наставните кадри.

Наставниците и обучувачите во постсредното образование, покрај формалните услови за вршење на наставничка професија, треба да поседуваат и посебно андрагошко образование, т.е. да имаат стекнато компетенции за образование и обука на возрасни. Бидејќи во ни една форма на образование и учење не можат механички да се пренесуваат методите, формите, облиците и постапките на работа од редовното образование на децата и младите, потребно е оваа категорија на наставници дополнително да стекне андрагошки компетенции.

Во работата со возрасните, тие имаат улога на помагачи, инструктори, консултан-ти, ментори, односно поттикнувачи во учењето, помошници во образованието, животни советници, аниматори, учесници во образовниот процес каде посебно се нагласува нивната улога и изменета позиција во образованието и учењето, при што, повеќе се има во предвид нивната обврска да ги поттикнуваат возрасните да учат и да се образуваат, да им го олеснат процесот на учење и образование и да им дадат на располагање доволно извори на информации.

Новосоздадената улога и положба на наставниците и обучувачите во постсредното образование е условена од потребата за:

- почитување на предзнаењата на возрасните, нивното животно и работно искуство, психолошката зрелост и општествената улога која возрасните ја имаат во секојдневниот живот;
- подобрување на интерперсоналната комуникација, давање на легитимност на човечкиот фактор и емоциите;
- развивање на разбирањето меѓу и во работните групи, развој на тимска работа, усовршување на методите за решавање конфликти итн.

16. Траење на постсредното образование

Траењето на постсредното образование се определува во зависност од типот на постсредното образование и квалификацијата, односно компетенциите што треба учениците да ги стекнат во процесот на образованието.

Траењето на постсредното образование кое води до интегрална квалификација се димензионира во обем од 400 до 800 часа за теоретска и практична настава, распоредени распоредени од шест месеци до две учебни години.

Траењето на постсредното образование кое води кон стекнување на дел од квалификација или стекнување на парцијални компетенции зависи од бројот и обемот на модулите што се опфатени со него, но не може да трае исто или повеќе од траењето што е предвидено за стекнување на интегрална квалификација во соодветната област.

Имајќи предвид дека влезот во постсредното образование е секогаш по завршено претходно соодветно средно образование и, по правило, определено соодветно работно искуство, што ќе се дефинира во секоја образовна програма посебно, димензионирањето на траењето за секоја образовна програма ќе биде условено како од нејзината сложеност така и од начинот и формите на програмската реализација.

За постсредното образование кое предвидува вклучување кандидати со завршено тригодишно (стручно образование за занимања) и/или четиригодишно (стручно техничко образование), односно, гимназиско и средно уметничко образование, траењето на образованието се програмира во период од шест месеци до две учебни години. За кандидатите со тригодишно средно стручно образование се дефинира диференцијален испит како составен дел на наставниот план. За кандидатите со завршено гимназиско, односно средно уметничко образование, кои имаат желба да се запишат на постсредно образование кое не води до стекнување автономни профили, се дефинира диференцијален испит како составен дел на наставниот план.

За постсредното образование кое предвидува вклучување на кандидати со завршено соодветно средно стручно образование со четиригодишно времетраење и кои сакаат да го продолжат своето образование на пост-средното образование по континуирани образовни програми, траењето на образованието изнесува една учебна година.

За пост-средното образование кое предвидува вклучување на кандидати за мајсторство и кандидати со несоодветно средно образование, траењето на образованието изнесува две учебни години.

Траењето на образованието се определува во зависност од модуларната компонираност, односно: општообразовниот стандард, продлабочените стручно-теориски основи, од определен вид на подрачјето на трудот, посебните профилирачки дисциплини (задолжителни и изборни) и специјалистичката практика.

Траењето започнува од моментот кога кандидатот е официјално примен од страна на установата/организацијата за пост-средно образование, а завршува со успешно исполнување на условите предвидени со наставниот план, во текот на една или две учебни години.

Доколку кандидатот не заврши во рокот предвиден со наставниот план за одреден тип на постсредно образование, има рок од три години да го комплетира образованието. Доколку и по изминувањето на овој рок, кандидатот не успее да го комплетира образованието, а во меѓувреме настанале промени во програмската структура, тогаш кандидатот мора тоа да го направи според новите услови и новата програмска структура доколку сака да го комплетира своето образование. Разликата меѓу старата и новата програмска структура ја утврдува установата/организацијата која го реализира постсредното образование.

17. Социјално партнерство

Процесите на општествените промени што се случуваат во нашата земја бараат широка дерегулација на средното и постсредното образование и воспоставување на социјално партнерство меѓу сите ученици во процесот на образованието. Воспоставувањето на нови односи помеѓу работодавачите, синдикатот, коморите и државата и преземање на заедничка одговорност на сите чинители (фактори) за развој и усовршување на постсредното образование е од исклучителна важност.

Процесот на поврзување на установите/организациите за постсредно образование и социјалните партнери треба да опфати поврзување со:

- локалната самоуправа;
- работодавачите (на локално и на национално ниво);
- професионалните здруженија и асоцијации;
- коморите;
- установите за образование на возрасните;
- синдикални здруженија;
- невладините организации и други граѓански здруженија.

Процесот на имплементација на социјалното партнерство бара воспоставување и остварување на неколку клучни предуслови. Еден од основните услови предвидува дефинирање на процедури, начини на одлучување и облици на заедничка работа на Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, Министерството за економија, коморите, синдикатите, установите/организациите за пост-средно образование и јавните установи за поддршка и развој на пост-средното образование на сите нивоа (национално, локално, регионално).

Соработката на сите социјални партнери треба да резултира со:

- воспоставување на Национална рамка на квалификации;
- изработка на стандарди на занимања;
- континуирано истражување и идентификување на потребите на пазарот на трудот;
- дефинирање на нови и рedefинирање на постојните образовни профили;
- динамичен развој на наставните програми/модули;
- следење и анализа на излезите од пост-средното образование;
- осигурување на квалитетот во пост-средното образование;
- професионален развој и усовршување на наставниците и сл.

Остварувањето на соработката е условена со креирање на законска основа за подобро регулирање на социјалното партнерство. Тоа подразбира создавање на формални можности за развивање на различни облици на поврзување и на соработка на социјалните партнери во процесот на имплементацијата на пост-средното образование.

Развојот и остварувањето на целите и задачите на социјалното партнерство на сите нивоа, ја наметнува потребата и од јакнење на капацитетите на установите за развој и поддршка на пост-средното образование во Република Македонија (Центарот за стручно образование и обука, Центарот за образование на возрасни и други установи и институции). Поради тоа, потребно е, на овие институции да им се обезбедат соодветни услови за работа и развој.

Особено е важно зајакнување на капацитетите на Центарот за стручно образование и обука (материјални, физички и кадровски), за успешно остварување на неговата надлежност и одговорност за пост-средното образование во Република Македонија. Во таа смисла, потребна е и поддршка од социјалните партнери за успешно остварување на голем број на задачи и работи во процесот на развојот на пост-средното образование, од кои како поважни може да се издвојат:

- стручни задачи во процесот на имплементацијата и развојот на Концепцијата за пост-средно образование;
- водење и координација на социјалниот дијалог и на партнерството на различни нивоа на планирање, развој и реализација на пост-средното образование;
- поврзување на установите за пост-средно образование со претпријатијата и компаниите;
- координирање на работата во процесот на воспоставување и развој на Националната рамка на квалификации;
- развој на стандарди на занимања и стандарди на стручни квалификации во постсредното образование;
- развој на образовни стандарди во постсредното образование;
- осигурување на квалитет во постсредното образование;
- влезно и излезно конципирано следење на постсредното образование;
- стручно усовршување на наставниците, соработниците и инструкторите во постсредното образование;
- давање поддршка и координирање на работата на установите за постсредно образование и сл.

Во согласност со визијата и мисијата на средното и постсредното образование, а земајќи ги предвид и комплексните врски помеѓу стручното, односно постсредното

образование и општествено-економскиот развој, неопходно е Советот за стручно образование и обука поефикасно да го проектира, следи и усогласува развојот на постсредното образование и да ги следи и усогласува интересите, потребите и можностите на сите социјални партнери.

Институционалниот развој во областа на постсредното образование добива посебна димензија во сферата на остварувањето на социјалното партнерство на локално ниво. Соработката и поврзувањето на установите за постсредно образование, локалните работодавачи, претпријатијата, компаниите, агенциите за вработување и професионалните асоцијации ја наметнуваат потребата од поинакво структурирање на локално ниво. Во таа смисла, неопходно е да се воспостават локални тела или тимови на социјално партнерство кои ќе имаат посебни задачи и одговорности. Во тој процес и установите/организациите за постсредно образование ќе добијат поинаква улога и одреден степен на автономност. На тој начин, процесот на развојот на постсредното образование, на локално ниво, ќе стане пофлексибилен и поефективен. Поинакви можности и облици особено ќе се отворат во процесот на финансирањето и кофинансирањето на постсредното образование. Ваквиот концепт има потреба од редефинирање на процесот на координација и соработка со сите субјекти кои се заинтересирани за постсредното образование.

18. Педагошка евиденција и документација

Во постсредното образование треба да се води посебна педагошка евиденција и документација која ќе опфаќа:

- главна книга за постсредно образование;
- дневник;
- сертификати;
- дипломи.

Главната книга е документ од трајна вредност. Дипломата е јавна исправа која се издава во еден примерок. Во случај издадената јавна исправа да се загуби или уништи, установата, по барање на неговиот имател, издава втор примерок. Ако документацијата на установата во која се чува јавната исправа е загубена или поништена така што не може да се издаде втор примерок на изгубената јавна исправа, лицето може да бара признавање на образованието(ниво или завршена година на образование)во вонпроцесна постапка пред надлежниот суд или друга надлежна државна институција.

Водењето, формата и содржината на сите видови педагошка евиденција и документација е уредено со подзаконски прописи(правилници), донесени од страна на министерот надлежен за образование.

19. Права и обврски на кандидатите

Правата и обврските на кандидатите за постсредното образование треба да бидат регулирани со меѓусебен договор склучен помеѓу кандидатите и давателите на услугите – установите/организациите за постсредно образование.

20. Финансирање

Установите/организациите кои организираат и реализираат постсредно образование можат да ги користат следниве извори на средства:

- средства обезбедени од страна на заинтересираните кандидати (самофинасирање);
- средства обезбедени од страна на работодавачите;
- средства обезбедени од страна на агенциите за вработување (наменети за оспособување на евидентираните невработени лица со средно образование);
- средства планирани во Буџетот на Р. Македонија за финансирање на постсредното образование;
- средства планирани во општинските буџети за финансирање на постсредното образование;
- средства обезбедени преку посебна Програма на Владата на Р. Македонија заради намалување на невработеноста;
- средства обезбедени од страна на разни домашни и меѓународни институции и агенции во вид на донации и сл.

Начинот на финансирањето и висината на цената на чинење на постсредното образование треба да се регулираат со посебни правилници од страна на установите/организациите кои го организираат и реализираат постсредното образование.